

<https://doi.org/10.17721/2312-5160.2017.21.69-86>

UDC 007:304:070

Communicative Mission of Opinion Journalism and Transformation Processes of Identity in I. Dziuba's Opinion Writing

Bogdana Nosova

*Institute of Journalism, Taras Shevchenko National University of Kyiv,
36/1 Melnikova str., 04119 Kyiv, Ukraine*

Corresponding author's e-mail address: bogdana.nosova@gmail.com

ABSTRACT

The aim of the study is to determine how value motives of I. Dziuba's opinion journalism articles contribute to the transformation of Ukrainian identity in social communication. The task to be accomplished is to consider a series of opinion journalism articles by I. Dziuba. They are combined by topics to highlight the multifaceted issues (cultural, linguistic, and educational) of transformation of modern Ukrainian identity.

Methods. The study has been carried out by the method of conceptual analysis to determine how the communicative mission of opinion journalism appeared. In I. Dziuba's opinion writing, Ukrainian being is re-created with a focus on important concepts such as Ukraine, independence, identity, nation, elite, culture, geopolitics, globalization, etc. Modern journalism study considers the research of opinion journalism discourse as a content conceptual reading, analysis of connections between various concepts. The study has been carried out not only by the method of conceptual analysis. The method of hermeneutics was used for reviewing I. Dziuba's opinion journalism from the worldwide perspective. Transformation processes of Ukrainian national identity are studied on the examples of opinion journalism discourse about the development, the advocacy and the use of the language of the titular nation. The interpretation of I. Dziuba's opinion writing is not possible without a reference to its social resonance that is formatted in the comments of intellectuals, published in media on the occasions of writer's meeting with readers, celebration of his anniversary. To analyze the communicative mission of I. Dziuba's opinion writing, there were used general theoretical methods such as dialectics and synergy. Dialectical method has been used to study how I. Dziuba interprets Russian nationalism, Ukrainophobia (Anti-Ukrainian sentiment). The principles of synergy analysis were used to analyse communicative mission of opinion journalism.

Results and conclusions are based on the proving of the hypothesis on the value motives that were reflected in I. Dziuba's work "Internationalism or Russification?" and at his collected book of articles and speeches "Spreading the Darkness" are almost the same (despite the fact that the

time period between the publishing of these two books is over forty years). There are the advocacy of the Ukrainian language, the right of Ukrainians for a full development of national culture and education, a patriotic attitude to their native land, and then for the independent Ukrainian state. The differences are in the fact that “Internationalism or Russification?” was written in September – December 1965, in the Soviet Union, and the author had to defend the Ukrainian views under the totalitarian regime and communist ideology. Our study paves the way for further researches of the opinion journalism communicative mission.

KEYWORDS: identity; communication; culture; language; opinion journalism.

УДК: 007:304:070

Комунікативна місія публіцистики і трансформаційні процеси ідентичності в публіцистиці І. Дзюби

Носова Богдана Миколаївна, Інститут журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка, доцент, кандидат наук із соціальних комунікацій.

Резюме

Мета дослідження – визначити, як ціннісні мотиви публіцистичних творів І. Дзюби сприяють трансформації української ідентичності у соціальній комунікації. Завдання – розглянути низку публіцистичних праць І. Дзюби. Вони тематично об’єднуються як такі, що висвітлюють багатоаспектні проблеми (культурні, мовні, освітні) трансформації української ідентичності.

Методи. Для з’ясування, яким чином поставала комунікативна місія публіцистики, дослідження здійснювалося за допомогою методу концептуального аналізу. Українське буття у публіцистиці І. Дзюби відтворюється із акцентами на важливих концептах: Україна, незалежність, ідентичність, нація, еліта, культура, геополітика, глобалізація тощо. Сучасне журналістознавство передбачає дослідження публіцистичного дискурсу як концептуальне прочитання контенту, аналіз зв’язків між різними концептами. Дослідження здійснювалося не лише методом концептуального аналізу. Розглядаючи публіцистику І. Дзюби зі світоглядної позиції застосовувався метод герменевтики. Трансформаційні процеси української національної ідентичності вивчалися на прикладах публіцистичного дискурсу про розвиток, захист і вживання мови титульної нації. Інтерпретація публіцистики І. Дзюби неможлива без передачі її суспільного резонансу, що форматується у відгуках інтелектуалів, опублікованих у ЗМІ з нагоди зустрічі читачів із письменником, відзначення його ювілею. Для аналізу комунікативної місії публіцистики І. Дзюби також використовувалися загальнотеоретичні методи – діалектики, синергетики. Діалектичний метод використовувався при дослідженні того, як інтерпретує І. Дзюба російський націоналізм, українофобію. Принципи синергетики застосовувалися впродовж аналізу комунікативної місії публіцистики.

Результати і висновки ґрунтуються на доведенні висунутої гіпотези про те, що ціннісні мотиви, представлені у праці І. Дзюби «Інтернаціоналізм чи русифікація?» та збірнику статей і виступів «Нагнітання мороку» (попри те, що між ними часовий простір у понад сорок років) майже збігаються. Це – захист української мови, право українців на повно-

цінний розвиток національної культури, освіти, патріотичне ставлення до рідної землі, згодом – незалежної Української держави. Відмінності полягають у тому, що «Інтернаціоналізм чи русифікація?» була написана у вересні – грудні 1965 р. у Радянському Союзі, і авторові довелося відстоювати українські позиції в рамках тоталітарного режиму і комуністичної ідеології. Дослідження відкриває шлях для подальшого вивчення комунікативної місії публіцистики.

Ключові слова: ідентичність; комунікація; культура; мова; публіцистика.

Носова Б.Н. Коммуникативная миссия публицистики и трансформационные процессы идентичности в публицистике И. Дзюбы.

Цель исследования – определить, как ценностные мотивы публицистических произведений И. Дзюбы способствуют трансформации украинской идентичности в социальной коммуникации. **Задача** – рассмотреть ряд публицистических работ И. Дзюбы. Они тематически объединяются как такие, которые освещают многоаспектные проблемы (культурные, языковые, образовательные) трансформации современной украинской идентичности.

Методы. Для выяснения, каким образом возникала коммуникативная миссия публицистики, исследование осуществлялось с помощью метода концептуального анализа. Украинская бытность в публицистике И. Дзюбы воспроизводится с акцентами на важных концептах: Украина, независимость, идентичность, нация, элита, культура, геополитика, глобализация и прочее. Современное журналистиковедение предполагает исследование публицистического дискурса как концептуальное прочтение контента, анализ связей между различными концептами. Исследование осуществлялось не только методом концептуального анализа. Рассматривая публицистику И. Дзюбы с мировоззренческой позиции, применялся метод герменевтики. Трансформационные процессы украинской национальной идентичности изучались на примерах публицистического дискурса о развитии, защите и использовании языка титульной нации. Интерпретация публицистики И. Дзюбы невозможна без передачи ее общественного резонанса, который форматируется в отзывах интеллектуалов, опубликованных в СМИ по случаю встречи читателей с писателем, празднования его юбилея. Для анализа коммуникативной миссии публицистики И. Дзюбы также использовались общетеоретические методы – диалектики, синергетики. Диалектический метод использовался при исследовании того, как интерпретирует И. Дзюба русский национализм, украинофобию. Принципы синергетики применялись в течение анализа коммуникативной миссии публицистики.

Результаты и выводы основываются на доказательстве выдвинутой гипотезы о том, что ценностные мотивы, представленные в работе И. Дзюбы «Интернационализм или русификация?» и сборнике статей и выступлений «Нагнетание мрака» (несмотря на то, что между ними временное пространство – длиной более сорока лет) почти совпадают. Это – защита украинского языка, право украинцев на полноценное развитие национальной культуры, образования, патриотическое отношение к родной земле, затем – независимому Украинскому государству. Различия заключаются в том, что «Интернационализм или русификация?» была написана в сентябре – декабре 1965 г. в Советском Союзе, а автору пришлось отстаивать украинские позиции в рамках тоталитарного режима и коммунистической идеологии. Исследование открывает путь для дальнейшего изучения коммуникативной миссии публицистики.

Ключевые слова: идентичность, коммуникация, культура, язык, публицистика.

1. Вступ

Тема статті постає із дослідження проблем трансформації української ідентичності, модернізації публіцистики як жанрового розмаїття, комунікативних функцій сучасних журналістських творів. Зауваги щодо дефініцій у цьому процесі будуть доречними тому, що комунікативістика, українське журналістикознавство запропонували низку актуальних досліджень щодо модернізації відтворення текстів на нових носіях, зокрема, публіцистичності меседжів у блогах, твітер-текстах тощо. У Міністерстві інформаційної політики також поінформували щодо пропозиції додати спеціальність «комунікативістика» до переліку галузей знань для підготовки за нею фахівців в університетах [1]. Але в такому ключі тема ще не досліджувалася. Як гіпотезу хочемо заявити про те, що ціннісні мотиви, представлені у праці І. Дзюби «Інтернаціоналізм чи русифікація?» та збірнику статей і виступів «Нагнітання мороку» (попри те, що між ними часовий простір – у понад сорок років) майже збігаються. Це – захист української мови, право українців на повноцінний розвиток національної культури, освіти, патріотичне ставлення до рідної землі, згодом – незалежної Української держави. Відмінності полягають у тому, що «Інтернаціоналізм чи русифікація?» була написана у вересні – грудні 1965 р. у Радянський Союз, а авторові довелося відстоювати українські позиції в рамках тоталітарного режиму і комуністичної ідеології. Гносеологічний аспект цієї проблематики пов'язаний із намаганням структурувати наявний арсенал понять у названих різномірних напрямках: ідентичності, публіцистиці, комунікації. Заявлена нами проблематика ще мало розроблена у вітчизняному журналістикознавстві. Твори І. Дзюби з різною інтенсивністю досліджувалися з позицій мовотворчості, культурології, літературної критики, інтерпретації творчості Т. Шевченка, журналістикознавства, соціальних комунікацій. Праці Є. Сверстюка, В. Панченка, М. Жулинського, Ю. Шаповала, М. Коцюбинської розкривають філософські, світоглядні, політичні мотиви творчості академіка.

Актуальність теми у теоретичному контексті полягає у тому, щоб показати, як комунікативна місія публіцистики проявилася у тематиці статей і виступів І. Дзюби в різний період української історії та увиразнила трансформаційні процеси української ідентичності. Яке значення для нас має особистість академіка як інтелектуала і лідера думок.

На підставі цього можна вибудувати фундаментальну основу подальших досліджень, наприклад, ролі особистості в загальній ідеї еліти у європейській інтелектуальній традиції. Непересічна постать І. Дзюби проявилася у тематиці його першої великої роботи з проблем української нації. Він написав її в канонах радянського наукового дослідження, щоб привернути увагу керівників радянської республіки до соціальних і культурних потреб титульної нації. Ця стаття не стала предметом широкої комунікації партійного керівництва і народних мас, але вона послужила пробудженням інтелектуальної еліти радянської республіки. Поняття ідеї еліти обґрунтував М. Розумний, звернувшись до інтерпретації теорії еліт та її історичних доктрин [2, 19–20]. Ми не з усіма концепціями М. Розумного можемо погодитися. Зокрема, на наш погляд, видається надто звуженим його трактування поняття «національний лідер». Вчений прагматично підтримує цей концепт, аналізуючи представників владної верхівки української держави. Приклади з політичної історії виявилися не відповідними до світоглядного ідеалу. Про причини цього тільки натяком згадується у підрозділі «Національний лідер – генезис політичного феномену» монографії М. Розумного: «Владна верхівка в Україні сформувалася з тих, хто добре пристосувався до умов нестабільності й невизначеності, хто навчився з розрухи отримувати шалені прибутки» [2, 153]. Також він реально оцінює негативні риси лідерів, що в певні кризові часи превалювали в їх державотворчій діяльності: імітація патріотизму, відсутність професіоналізму, порядності, деморалізація влади, зрощення монопольного капіталу з владою [2, 286–287].

У наших дослідженнях становлення національного лідерства вбачаються у широкому гуманітарному плані. Ми спираємося на теорію М. Розумного, бо вона резонує зі ставленням ідейного лідера – автора праці «Інтернаціоналізм чи русифікація?» – до радянської дійсності. Слідом за теорією Е. Саїда, нам видається слушним продовжити огляд публічних впливів письменника-інтелектуала на суспільне життя, комунікативну місію його творчості.

Нам необхідно буде визначити, як ціннісні мотиви публіцистичних творів сприяють трансформації української ідентичності у соціальній комунікації, що й становитиме мету дослідження. **Завдання** ґрунтуються на розгляді низки публіцистичних праць І. Дзюби, що тематично об'єднуються у багатоаспектні проблеми нової української ідентичності.

Теоретизуючи про світоглядність публіцистики варто звернути увагу на основу – поняття світогляду взагалі. Його по-сучасному лаконічно сформулював професор І. Надольний: «Світогляд – система узагальнюючих поглядів на світ і своє місце в ньому, а також зумовлене цими поглядами ставлення до оточуючої дійсності та до самого себе; сукупність основ життєвих позицій людини/ людей, її/ їх ідеали, переконання, принципи пізнання та ціннісні орієнтації» [3, 51].

Життєві позиції авторів публіцистичних творів – журналістів, письменників, вчених – формуються під різними впливами і факторами. Феномен чіткої і переконливої публіцистики завжди присутній у статтях І. Дзюби, де йдеться про захист української мови, культури та нової національної ідентичності (вислів І. Дзюби) [4, 17].

2. Методи дослідження

Для з'ясування, яким чином поставала комунікативна місія публіцистики, був використаний метод концептуального аналізу. Українське буття у публіцистиці І. Дзюби відтворюється із акцентами на важливих концептах: Україна, незалежність, ідентичність, нація, еліта, культура, геополітика, глобалізація тощо. Сучасне журналістикознавство передбачає дослідження публіцистичного дискурсу як концептуальне прочитання контенту, аналіз зв'язків між різними концептами. Цей метод по-сучасному трактує у монографії Л.Василик (на підставі аналізу попередніх теорій та з урахуванням особливостей застосування у журналістикознавстві), зазначаючи, що «концептуальний аналіз передбачає з'ясування ролі тих чи тих історико-культурних факторів, які впливають на актуалізацію та іманентну функцію концептів у публіцистиці, (...) на традицію їх осмислення в історії української публіцистики» [5, 28]. Теоретичні напрацювання Л. Василик допомагають нам прослідкувати, як публіцистичні статті й виступи І. Дзюби популяризують високі моральні цінності, закріплюючи їх у свідомості суспільства. Власне, цей підхід відкриває шлях до пізнання комунікативної місії публіцистики, що формується на основі складних процесів трансформації української ідентичності.

Дослідження здійснювалося не лише методом концептуального аналізу. Розглядаючи публіцистику І. Дзюби зі світоглядної позиції застосовувався метод герменевтики. Трансформаційні процеси української національної ідентичності вивчалися на прикладах публіцистичного дискурсу про розвиток, захист і вживання мови титульної нації. Інтерпретація публіцистики І. Дзюби не можлива без передачі її суспільного резонансу, що форматується у відгуках інтелектуалів, опублікованих у ЗМІ з нагоди зустрічі читачів із письменником, відзначення його ювілею.

Для аналізу комунікативної місії публіцистики І. Дзюби також використовувалися методи – діалектики, синергетики. Діалектичний метод використовувався при дослідженні того, як інтерпретує І. Дзюба поняття «націоналізм», «радянська нація», «російський великодержавний шовінізм», «український буржуазний націоналізм» у праці «Інтернаціоналізм чи русифікація?» та поняття «нова ідентичність», «російський націоналізм», «українофо-

бія», «русифікація» у публіцистиці, написаній в роки Незалежності України. Принципи синергетики застосовувалися впродовж аналізу комунікативної місії публіцистики. Метод синергетики дає можливість міждисциплінарних досліджень, у XXI ст. знаходить застосування у журналістикознавстві. Перші спроби застосувати синергетичні принципи в дослідження української національної культури зробив інтелектуал, вчений-математик А.Свідзинський, розвиваючи вчення засновника синергетики Г. Гакена. Ідеї синергетичних досліджень у гуманітарній сфері продовжуються у працях із журналістикознавства.

3. Результати й обговорення

У своїх статтях академік І. Дзюба спрогнозував багато подій, що працювали потім на розрив української ідентичності. Інституційно українська влада не тільки в комуністичні часи, але й в епоху незалежності держави, не поширювала ідеї, висловлені академіком, щодо «послаблення або втрату певних опорних точок ідентичності з можливим їх відновленням у майбутньому» [4, 19]. Лідер патріотичної думки академік І. Дзюба критично відгукувався про владну верхівку, яка пристосувалася до «умов нестабільності й невизначеності» (М. Розумний). У цьому плані промовисті заголовки його статей, надрукованих у збірнику «Нагнітання мороку»: «Казуїстика як державна політика?», «На "еліту" надійся, а сам не плошай», «Українські усобиці як феномен світової демократії», «Депутатська поножовщина як апофеоз української демократії». Іншим адресатом його критики було українське суспільство: рівень свідомості його громадян значно відстає від рівня розвитку суспільствознавчих і гуманітарних наук, а у питаннях літературного і мистецького життя суспільство виявляє цілковиту необізнаність [4, 468].

Опрацюючи тематику влади і суспільства він у численних текстах підводив до висновку про уповільнення трансформаційних процесів української ідентичності. На думку академіка, це траплялося через вплив радянського минулого, спотворення історичної пам'яті в окремі періоди історії, відсутність діалогу політичних еліт з народом, відсутність єдиного інформаційного простору. Перелічені складники, безперечно, сприяли існуванню «радянського й нерадянського елементів усередині української ідентичності» (В. Кулик) [6, 289].

Питання української національної ідентичності досліджувалося багатьма вітчизняними вченими. Так, кризові проблеми української ідентичності вивчав М. Степико. До речі, деякі свої думки він ілюстрував посиланнями на публіцистику І. Дзюби. Він також звертав увагу на «міждисциплінарне походження ідентичності» [7, 175].

Нам цікаві також класичні дослідження зарубіжних вчених. Зокрема, Е. Д. Сміт надавав перевагу національній ідентичності: «З усіх ідентичностей, що їх тепер поділяють люди, національна ідентичність, мабуть, найважливіша й найповніша» [8, 150].

Варто зупинитися на тлумаченні поняття ідентичності М. Гібернау. Зокрема, в частині розуміння європейської ідентичності та її поступливості національній ідентичності. Це важливо не лише для огляду ранньої праці І. Дзюби «Інтернаціоналізм чи русифікація?», а й для аналізу збірки статей «Нагнітання мороку». Застосовуючи сучасний аналітичний інструментарій прагнемо по-новому прочитати твір, якому вже понад п'ятдесят років, але в переважній більшості поставлених проблем він залишається актуальним: все ще продовжується пошук адекватних відповідей.

Стосовно панканадської ідентичності, що її формував П. Е. Трюдо, М. Гібернау пише: «Трюдо прагнув зробити Канаду двомовною, і ця ідея спиралася на його мету придушити квебекський націоналізм» [9, 52]. Розглядаючи моделі інтеграції іммігрантів вона робить висновки про різні впливи асиміляції, полікультурності. Ці висновки співзвучні з критичними оцінками дискримінаційної політики Радянського Союзу стосовно мов і культур неросійських національностей: «Зречення своєї культури і мови завдає серйозної шкоди

чуттю власної гідності індивіда, бо вимагає від нього відмови від конститутивних елементів своєї ідентичності...» [9, 92].

У цих висловах М. Гібернау багато співзвучного публіцистиці І. Дзюби. У статті «Русифікація вчора, сьогодні ... і завтра?» він історично пояснює проблеми асиміляції українства, придушення українських традицій в Російській імперії, уніфікації освіти, заборони видань українською мовою. У інших статтях він прослідковує, як радянська ідеологія формувала відповідну ідентичність: «Принциповим теоретичним досягненням стала теза про нову історичну спільність – єдиний радянський народ» [4, 460]. Теоретичні постулати М. Гібернау ніби ілюструють публіцистичні рефлексії І. Дзюби.

Міркування М. Гібернау стосовно майбутнього європейської ідентичності характеризують як «неемоційну» ідентичність: «Я не сподіваюся, що у своїй теперішній формі європейська ідентичність пробудить почуття, які можна порівняти з почуттями, натхненними національною ідентичністю» [9, 154]. Також вона вважає, що європейська ідентичність «у середній перспективі лишиться абстрактною концепцією» [9, 157]. Іншими словами, але подібні думки знаходимо у виступах І. Дзюби. У минулих історій є непоєднані речі, їх неможливо штучно привести до спільного знаменника. Хоч би якими неемоційними були підходи, але відчуття національного компоненту превалюватиме. Саме тому є риторичними запитання І. Дзюби: «А чи можна "привести до згоди" образ Петербурга у Пушкіна, Міцкевича й Шевченка? Нарешті: чи варто "узгоджувати" українську, польську та єврейську пам'ять про Богдана Хмельницького?» [4, 94].

Питання ідентичності містять у своїй основі широку культурну палітру і, очевидно, її найбільший сегмент – мову. Тому розгляд наукової літератури, що становить теоретичну базу дослідження – такий всеохопний. Нашим завданням є аналіз праць академіка І. Дзюби, що стосуються стану української культури, мови, національної ідентичності, русифікації, інтеграції в т.з. «русский мир» [4, 5–181]; [4, 401–480]. У передмові до книги «Нагітання мороку» автор пише, що в ній тема та сама, що й у праці «Інтернаціоналізм чи русифікація?», але «життя, на жаль, подає новий і новий матеріал до неї» [4, 4].

Поняття публіцистики і публіцистичності можна сповна застосовувати, аналізуючи згадані твори академіка. Треба сказати, що дослідженням публіцистики зараз менше приділяється уваги. Продовжують досліджувати сучасну публіцистику і її мотиви у львівській, московській, Санкт-Петербурзькій журналістикознавчих школах. Якщо у російських науковців – це продовження традицій крізь призму комунікативістики, то львівська дослідниця М. Титаренко провела моніторинг наявних визначень публіцистики і запропонувала «експериментальну узагальнюючу дефініцію». Визначення об'ємне і не зовсім узагальнююче. М. Титаренко визнає, що «Публіцистика – це складний соціокультурний феномен, що одночасно виявляє себе у сферах журналістики (...), літератури (...), філософії (...); актуалізується на різних рівнях (...) з метою продуктивного впливу на об'єкт (особа-людство, країна-світ), який в результаті стає суб'єктом (співтворцем-відтворювачем) феномену, впроваджуючи його в приватне та суспільне життя (...), забезпечуючи історичну тяглість феномену в просторі і часі» [10, 48].

Треба зауважити те, що українські дослідники відносять до публіцистики, зарубіжні вчені вважають за аналітичну журналістику, колумністику. Вивчаючи комунікативну місію публіцистики І. Дзюби, варто акцентувати на власне комунікаційних особливостях публіцистики взагалі.

Теоретик мас-медіа, комунікацій і культури Дж. Лалл назвав сучасність «добою глобалізованих гіперкомунікацій» [11, 231]. Глобалізованими комунікації стали завдяки розвитку технологій передачі інформації. У цій статті розглядаємо комунікацію як місію проукраїнської патріотичної інтелігенції доносити правду радянській владі про мовні культурні обмеження нації в конгломераті союзних держав. Як імперська заборона національного дискурсу породжувала гіперкомунікацію без технологій, а за принципом «від хати до ха-

ти». І як автор дослідження про русифікацію в радянські часи продовжив досліджувати «русский мир» в українській дійсності кінця XX і початку XXI ст. Змінювався державний устрій, змінювалася ідентичність, прискорювалася комунікація, а проблема свободи мови титульної нації приростала новими невластивими вільному суспільству конфронтаціями.

Щоб повніше охопити названу тематику дослідження розглянемо також роль особистості у формуванні моральних засад суспільства і навіть самої ідеї молодої української держави. Інтерпретація академіком І. Дзюбою української соціокультурної ситуації за часів тоталітаризму, а потім слабкої демократії у незалежній Україні здійснена у історико-філософському контексті. Він намагався у добу тоталітаризму «перезавантажити» ставлення державних і компартійних інституцій до української мови, м'яко, на лєнінських цитатах, показати натиск русифікації. Він не зміг тоді вплинути на зміну ситуації, але ввів мовну проблему в інформаційне поле УРСР. Задані ним смисли спиралися на лєнінську ідеологію та заперечували її радянське втілення. За теорією Г. Почепцова щодо стратегічного комунікування можемо визначити цю ситуацію як «неспівпадіння інтерпретаційних схем (...) між різними рівнями ієрархії, що спиралися на різну ступінь деталізації проблеми» [12, 126].

Р. Арон ще у XX ст. у праці «Опій інтелектуалів» спробував розібратися, хто і за що належить до когорти інтелектуалів. Він також писав про інтелігенцію, зауважуючи нечітко, що цей термін прийшов з Росії XIX ст. [13, 176]. Порівнюючи діяльність інтелектуалів у різних країнах, навіть і в СРСР, Р. Арон навів безліч відмінностей в їх існуванні і творчості. Однаковість вбачав у тому, що «усі вчення, всі партії – традиціоналізм, лібералізм, демократія, націоналізм, фашизм, комунізм – мали й далі мають своїх співців і своїх мислителів. Інтелектуали в кожному таборі, ті, хто змінює громадську думку чи інтереси в якійсь теорії – по суті вони не задовольняються життям, вони хочуть мислити своїм існуванням» [13, 177].

Публічну роль письменників та інтелектуалів у кількох мовних культурах вивчав Е. Саїд, помітивши їхній комунікативний вплив на суспільства, бо «багато хто й досі відчуває потребу вбачати у письменникові-інтелектуалові людину, котру слід слухати як поводиря по бентежному теперішньому...» [14, 122]. Саме так варто сприймати публіцистичну аналітику академіка І. Дзюби – письменника-інтелектуала, який потрактував трансформаційні процеси української національної ідентичності у статтях і виступах під власним визначенням «нова ідентичність».

На початку XXI ст. публіцистика знову актуалізується в наукових розвідках і в практичній журналістиці. У нових медіа з'являються публіцистичні блоги. Публіцистичний дискурс помітно присутній у документальному кіно, театральних постановках, інтернет-виданнях як роз'яснювальна журналістика. Цей термін стає модним не лише в дослідженнях західних шкіл. Нами неодноразово було помічено наявність динамічних публіцистичних вкраплень у книгах-інтерв'ю, що все частіше з'являються в творчості українських і зарубіжних письменників. Ми звернулися до творчості академіка І. Дзюби, щоб провести дослідження на перетині кількох інтересів: комунікативної місії публіцистики, що проявилася в різних творах в різні часи, але на одну тему. Також тема захисту мови титульної нації у публіцистиці І. Дзюби достатньо глибоко висвітлена в період радянського тоталітаризму і української незалежності. Нам видається, що звертання до мовного питання у період трансформації української ідентичності актуалізується різними дослідниками саме в період формування української політичної нації у XXI ст.

І. Дзюба писав передмови до видання «Інтернаціоналізм чи русифікація?» 1998 р., а 1990-го – у журналі «Вітчизна». У 1998 р. він був здивований тим, що видавництво Києво-Могилянської академії вирішило поширювати цей твір: «Мені здавалося, що вона звучатиме сьогодні архаїчно, насамперед через характерний для радянських часів "цитатний" (посилання на авторитетів!) спосіб аргументації. До того ж, від багатьох поглядів того

часу я давно і далеко відійшов, а деякі ідеї та оцінки виявилися настільки наївними, що мені прикро про це й згадувати» [15, 2].

У видавництві переконали автора, що багато проблем, про які писав І. Дзюба, залишаються актуальними. Праця видавалася в багатьох країнах, але не в Україні. У структурі нового видання було збережено дві передмови І. Дзюби, лист до секретаря ЦК КПУ, стаття Л. Бойка «Як розпинали Івана Дзюбу». Доповнюють і осучаснюють видання три статті автора: «З відстані чвертьстоліття. Післяслово», «Виступ на I Всесвітньому форумі українців», «Навколоювілейне». Власне, ці матеріали ще більше увиразнюють підкреслюють комунікативну місію праці «Інтернаціоналізм чи русифікація?».

Назви розділів свідчать наскільки глибоко був підготовлений автор до діалогу з керівниками КПУ про роль і розвиток української мови, культури у колі культур і мов інших радянських республік. Потребу такої дискусії з владою він обґрунтував так: «Не секрет, що протягом останніх років в Україні щораз більше людей – особливо в середовищі молоді, як студентської, наукової і творчої, так частенько вже й робітничої – приходять до висновку, що з національною політикою в Україні не гаразд, що фактичне національно-політичне становище України не відповідає її формально-конституційному державному становищу як Української Радянської Соціалістичної Республіки в Союзі інших соціалістичних республік, що стан української культури й мови викликає глибоку тривогу і т. д., – все це внаслідок тривалих і кричущих порушень марксизму-ленінізму в національній справі, внаслідок відходу від наукових принципів комуністичного національного будівництва» [15, 16].

Він також назвав головні причини поширення русифікації в Радянському Союзі, чим намагався дискусійно обговорити важливі національні питання на тлі комуністичної ідеології. Теоретично було так. А насправді автор і численні читачі (у кого спецслужбам вдалося виявити примірник самвидаву) зазнали переслідувань, поневірянь, тюрем, втрати роботи, відрахування з університетів. Радянська система ревно охороняла себе від діалогів і дискусій зі свідомою інтелігенцією.

Феномен автора і його праці пробують пояснити дослідники у XXI ст. На сторінках газети «День» з'явилися відгуки науковців багатьох університетів, журналістів: «Ця праця своєю фундаментальністю, широким підбором фактів, посиланнями на авторитети, у тому числі на класиків марксизму-ленінізму, яких він знав явно краще за партфункціонерів із ЦК, вагомістю і послідовністю висновків стала неспростовною для офіційної критики, тому ця критика посипала лайкою автора, але не зачіпала жодного аргументу з його праці (хоча це можна пояснювати й особливостями тогочасної критики, яка діяла за принципом: "не читал, но осуждаю")» [16]. Звертання газети «День» до історичної події в житті української інтелігенції підкреслює, на наш погляд, позачасовість комунікативної місії публіцистики І. Дзюби. Дискурс української національної ідентичності започаткований у «Інтернаціоналізмі чи русифікації?» у роки Незалежності збагатився письменником і мислителем до рівня дискусійного авангарду, що вихлюпнувся численними публікаціями і виступами на знакових круглих столах і зібраннях інтелігенції. Синергетичність текстів і тематики публіцистичних статей артикулюють у читачів нове мислення, нове сприйняття поза радянськими стереотипами.

На наш погляд, праця «Інтернаціоналізм чи русифікація?» – симбіоз критичного осмислення панування радянського тоталітаризму та майже фантастичного бажання спонукати керівників до виправлення трагічних помилок. Комунікативна функція, закладена автором з перших сторінок написання праці, налякала партійних керівників, бо відкривала дуалізм їхнього псевдопатріотизму, що швидко розчинявся у ідеології інтернаціоналізму й особливої ідентичності радянської спільноти людей, які згодом повинні були керуватися кодексом будівника комунізму.

Через сорок років після появи публіцистичного твору І. Сюдюков назвав це «Книгою-Подією», «Книгою-Вчинком» [17]. На 85-річчя академіка інший академік М. Жулинський у статті «Тривоги і болі Івана Дзюби» дав вичерпну характеристику особистості письменника і громадянина як сина своєї епохи, для якого немає другорядних тем у відстоюванні українського культурного простору: «Особливо дратує Івана Дзюбу наша "рідна" політпорнуха, наша "порнократія", яка стимулює його водночас виражати у гротескних формах, сягаючи художніх висот фантазмагоричності та езопівського смислонаповнення, із саркастично-пародійним блиском свої їдкі присуди, дотепні осміювання, свої болісні переживання наших морально-політичних хвороб. Теми та образи для "дзюбізмів", для фейлетонів, памфлетів та інших різножанрових публіцистичних реагувань щедро постачає для Дзюби-сатирика передусім наша політична дійсність, складні процеси націєтворення і державного будівництва» [18]. М. Жулинський пише: «І все ж таки публіцистика – не визначальна сфера діяльності Івана Дзюби» [18]. Наше заперечення полягатиме в тому, що великий сегмент його творчості належить до публіцистичних жанрів. Безперечно, літературознавство, літературна критика становлять найзначніший сегмент його творчості. Але публіцистика завжди в основі його праць. Вона займає чільне місце у комунікації з читачами і слухачами. Його публіцистичні статті розгортають палітру трансформації української ідентичності.

Мова – в центрі національної ідентифікації. Мові й культурі була присвячена праця І. Дзюби. «Навіть написана з марксистських вихідних позицій, така книжка була вироком тодішньому радянському режимові, який жорстоко помстився її авторові», – зазначав М. Стріха у радіожурналі «Країна Інкогніта» в ефірі Радіо «Свобода» [19]. І. Дзюба вказував на шовіністичне ставлення до культури народів Радянського Союзу. Його твір закликав партійний істеблшмент повернутися на позиції теоретично обґрунтовані класиками щодо української культури і мови. Його робота схожа на дисертацію – так відзначали пізніші критики. За завданням ЦК Компартії України група науковців проаналізувала працю І. Дзюби і знайшла шкідливою аж за шести пунктами. На думку С. Грабовського «національний продукт, створений (...) академіком Іваном Михайловичем Дзюбою, беззаперечно засвідчив свою конкурентоспроможність: його праця "Інтернаціоналізм чи русифікація?" була перекладена наприкінці 1960-на початку 1970-х не тільки англійською, італійською чи польською, а навіть китайською мовою» [20].

Комунікативна місія праці попри переклади на інші мови не могла сприятливо розвиватися за радянських часів. Безперечно, вона відкривала суть деукраїнізації, та не змогла викликати якусь суттєву реакцію західних інтелектуалів. Свідчення того, як самвидавом поширювалася вона у Радянському Союзі, можна вважати проявами пробудження національної ідентичності, крізь тотальні заборони національного та ув'язнення значної групи українських інтелігентів. І. Дзюба також був ув'язнений, а потім «врятований» – працював коректором у багатотиражці Київського літакобудівного заводу ім. Антонова.

Дослідниця Л. Тарнашинська писала, що «статус "антирадянського", що на нього відразу ж здобувся рукопис, по суті, суперечив не тільки задумові, а й змістові праці, а проте викликав шалені звинувачення в антирадянській пропаганді й став обвинувальним документом для послідовного цькування І. Дзюби та намагання його всіляко вилучити з соціокультурного процесу» [21].

Появу книги публіцистичних статей «Нагнітання мороку: Від чорносотенців початку ХХ століття до українофобів початку століття ХХІ» І. Дзюба пояснив потребою обмінятися думками, бо «ідеологи російського націоналізму і неоімперіалізму (...) великою мірою визначають принаймні культурну й освітню політику нинішньої недоукраїнської влади і тим готують остаточне російщення України, її інтеграцію в "русский мир", пропонуючи українцям відмовитися від себе й заплющити очі на те, якою насправді є Росія сьогодні, а натомість повірити їхнім слоганам» [4, 4].

Якщо праця півстолітньої давнини є в герменевтичних дослідженнях літературознавства, то збірка публіцистики досліджена менше. Хоча окремі доповіді І. Дзюби, опубліковані у книжці, були предметом розгляду в дисертації Ю. Залізняка «Етичний інтелектуалізм публіцистики Івана Дзюби та Вацлава Гавела» [22]. Порівняльна характеристика творів двох інтелектуалів у дослідженні Ю. Залізняка ставить творчість І. Дзюби у контекст світових надбань.

Оглядаючи назви розділів книжки, зауважимо: І. Дзюба продовжує словом публіциста боротися за «Україну в пошуках нової ідентичності», а далі осмислювати «Історичну пам'ять як поле змагань за ідентичність», застерігати – «Духовні спустошення і трансформації в українському суспільстві». І навіть окреслювати перспективу: «Глобалізація і майбутнє культури». Продовжує він тему русифікації та розвитку російського націоналізму не тільки повертаючись до історичного матеріалу, а й на прикладах сучасного «драматичного розриву між рівнем, якого досягли суспільнознавчі та гуманітарні науки за роки незалежності, і рівнем повсякденної свідомості більшості громадян...» [4, 468].

Окремою темою є його статті, що відображають дискусію з прозою Д. Табачника. Теми і обґрунтування у дискусії з погляду І. Дзюби історично глибоко мотивовані, побудовані на достовірних прикладах стану української культури у ХХІ ст. Підносячись над лайкою і образами, що насичують прозу Д. Табачника, академік по суті звертається до «колективного Табачника» – діячів, які своєю фальшивою риторикою спотворюють українську дійсність, плондрують історичне минуле, неадекватно прогнозують майбутнє.

Один із сучасних дослідників публіцистики І. Дзюби у порівнянні з творчістю В. Гавела називає їхні твори як такі, що позначені етичним інтелектуалізмом. Підтримуємо цю думку Ю. Залізняка, адже далі він стверджує: «Етичний інтелектуалізм у публіцистиці Центрально-Східної Європи ХХ – ХХІ століть є закономірною реакцією тієї частини національної інтелігенції, котра у важкі для свого народу часи вважає за свій моральний обов'язок втрутитися принаймні словом в історію, побут, світосприйняття людей задля якісних перетворень» [22, 11].

Етичний інтелектуалізм, на наш погляд, властивий особистостям, які своїми переконаннями, письменницьким словом, філософською думкою, скажімо, перефразовуючи Р. Дебре [23, 107], здатні йти до особистості, до її почуттів. Хоч Р. Дебре й наголошує на тому, що «мас-медіа поламало рамки традиційної інтелігенції», що відбулася «атомізація інтелектуалів», [23, 107] та він не від того, щоб нагадати письменникам і журналістам про серйозний менеджмент: «Добрий автор впевнюється в промоції кінцевого продукту ще перед тим, як взятися до роботи» [23, 138].

Статті, виступи вміщені у книзі «Нагнітання мороку» раніше публікувалися на сторінках газет «Літературна Україна», «Голос України», «День», «Слово просвіти», «Кримська світлиця», «Срібна земля», «Дзеркало тижня». На відміну від праці «Інтернаціоналізм чи русифікація?» публіцистика І. Дзюби пізнішої української доби друкувалися у пресі з чималими накладками. Це можна розцінювати як правильний менеджмент і як досягнення комунікативної місії тоді, коли слово письменника стає вагомим і значимим у період трансформації української ідентичності. Стаття «Глобалізація і майбутнє культури» з'явилася у газеті «День» 12 липня 2006 р.; «Ризикована тема – суспільна етика» – у журналі «ПіК», №21, 1999 р.; «Духовні спустошення і трансформації в українському суспільстві ХХ ст.» – у газеті «Голос України» 27 грудня 2000 р.; «Казуїстика як державна політика?» – у газеті «День» 27 жовтня 2006 р.; «Приголомшлива хода демократії» – у газеті «День» 27 грудня 2003 р.; «Хочу жити в Україні, а не в Путінському пространстві» – у газеті «Україна молода» 29 жовтня 2004 р.; «На "еліту" надійся, а сам не плошай» – у газеті «Дзеркало тижня» 15 листопада 2003 р.; «Порнократія на марші» – у газеті «Дзеркало тижня» 17 березня 2006 р.; «Володіти можна своїм, любити можна *інше*» – у газеті «День» 6 та 12 березня 2010 р.

Тексти доповідей виголошувалися у Києво-Могилянській академії, Національному інституті стратегічних досліджень, I і III Всесвітніх форумах українців, Конгресі української інтелігенції.

Комунікативна місія публіцистики І. Дзюби реалізується через ціннісні мотиви присутні у його творчості. Це – незалежність України – тема, що бекграундом проявляється в «Інтернаціоналізмі чи русифікації?» і повномасштабно розкривається у виступах перед українською інтелігенцією, у статті «Духовні спустошення і трансформації в українському суспільстві ХХ ст.» опублікованій у газеті «Голос України». Академік І. Дзюба звертає увагу на проблеми зі знанням про історичну пам'ять, застерігає від «підганяння історії під намислені формули» [4, 96].

Трансформаційні процеси української національної ідентичності каталізує публіцистика І. Дзюби. Осмислення цього явища знаходимо у відгуках тих, хто був на зустрічах з літературознавцем, громадським діячем, у виданні з нагоди його ювілею. Сорок дев'ять авторів збірника «Обрії особистості: Книга на пошану Івана Дзюби» – письменники, вчені, громадські діячі у спогадах показують постать академіка в контексті його часу. Зокрема, Ю. Шаповал відкриваючи архівні подробиці часу і подій довкола «Націоналізму чи русифікації?» пише про величезний вплив праці на сучасників. У статтях Л. Брюховецької, М.Стріхи, О. Гнатюк йдеться про те, яке значення мають ідеї «шістдесятників», серед них і праці І. Дзюби, на наступні покоління молодих людей, на трансформацію української ідентичності. Відчуття комунікативної місії проступає у словах М. Стріхи про те, наскільки суспільство зуміє використати свій шанс бути сучасником великого Івана Дзюби [24, 16].

Власне публіцистика І. Дзюби завжди мала спрямування «задня якісних перетворень». Виважені оцінки, мотивовано підібрані факти, беззаперечна точність визначень і доречність цитувань – це ті характерні ознаки стилю, що завжди переконували читача у правильності розставлених пріоритетів. Актуальність тем розв'язувалася по-науковому стисло і чітко. Висновки заохочували до міжкультурного комунікування читачів і автора. Без обмеженої стереотипності й політично підігрітого час від часу в суспільстві мовного радикалізму І. Дзюба пише, що «так звана "політична еліта" України виявилася нездатною акумулювати наявний науковий потенціал чи бодай прагматично використати наукові розробки в гуманітарній сфері (...) Якщо й була тут зацікавленість, то переважно негативна, з боку прихильників русифікації: як не допустити до реальних дій, що змінили б на краще становище української культури й мови» [4, 468].

На наш погляд, доречно також порівнювати окремі статті та виступи І. Дзюби, що стосуються історичного, політичного, культурного аспектів української ідентичності, глобалізації і культури з працею М. Кундери «Трагедія Центральної Європи». Українських проблем немає в огляді М. Кундери, але історичні події – принципи російської експансії, поневолення та розправи з культурним середовищем Чехословаччини у 1968 р., нагадують елементи нинішньої гібридної війни, яку розв'язала РФ на українській території, разом із наслідками анексією Криму. Можемо сказати, що І. Дзюба зробив набагато більше в обороні і захисті української культури від метастаз поглинання і розчинення в традиціях імперської тоталітарної російської агресії. М. Кундера спробував донести світові всі аспекти заборон і знищення чеського і словацького культурного життя після вторгнення Радянської армії. У згаданій праці він писав: «Це знищення мало три значення: по-перше, воно знищило центр опозиції; по-друге, воно підірвало ідентичність нації, бо це створило сприятливіші умови для поглинення її російською цивілізацією; по-третє, це дозволило покінчити з новітньою добою, в якій культура все ще репрезентувала здійснення найвищих вартостей» [25].

Вижити автентичній культурі в сучасному світі споживацьких настроїв і міфів надзвичайно важко. І. Дзюба присвятив статтю «Глобалізація і майбутнє культури» тематиці, що

рідко обговорюється апологетами глобалізації – суперечностям процесів глобалізації «у величезній і тонкій сфері світової культури» [4, 59]. На його думку, процеси антиглобалізації у світі істотно корегують її перспективи – «як зовсім не глобального, а євроатлантичного проекту, нав'язаного решті людства» [4, 63]. Протистояти такому впливові можна тільки «в широкому діапазоні національно самобутніх форм вираження, що збагачують багатоманітність людства» [4, 63].

По-різному відгукуються й зарубіжні вчені щодо міжкультурного діалогу та експансії західної масової культури у національні культурні середовища. Так Й. Рюзен у праці «Нові шляхи історичного мислення» шукає відповіді, наприклад, на таке: як упоратися з культурними розбіжностями в об'єднаній Європі? «Західна культурна особливість підкорює інакшість незахідних культур і змушує їх пристосовуватися, – пише Й. Рюзен, – внаслідок чого нівелюються культурні відмінності, а для ідентичності інших постає просто-таки смертельна загроза» [26, 165].

У одному з інтерв'ю після зустрічі з читачами І. Дзюба висловився, що серед тем і літературних портретів сучасників хотів би написати про С. Жадана [27]. Ніхто не запитав – чому? Хоча, здається, відповідь зрозуміла: С. Жадан належить до маленької когорти українських письменників, які роблять велику промоцію українській мові, культурі, ідентичності в середині країни та за кордоном. Його твори перекладені тринадцятьма мовами, його читають і слухають – прозу, поезію; захоплюються його мистецькими проектами. Як І. Дзюба, С. Жадан серйозно переймається проблемою збереження й поширення української мови, щоб не перетворювати свою письменницьку діяльність на мітингову.

І. Дзюба та С. Жадан представляють різні покоління української елітарної інтелігенції. Їх об'єднує небайдуже ставлення до ідеї української єдності, збереження держави. Показовою є оцінка С. Жаданом мовної дискусії у мас-медіа в кінці 2016 і на початку 2017 рр. Вона ідейно збігається із акцентами у мовному дискурсі І. Дзюби. Висновки С. Жадана щодо обговорення нового мовного законодавства такі: «Конструктивної полеміки поки що не бачу, конструктивних пропозицій – так само. Бачу популізм політиків, які намагаються зіграти на цій темі, і недалекоглядність деяких наших громадян, які хапаються за цю тему, як за найбільш гарячу та актуальну, не розуміючи, що просто розколюють суспільство. Підгодувати параною фейсбучних "самашедших", які будують чергове гетто для патріотів – доволі сумнівне задоволення» [28].

І. Дзюба аналізує становище української мови в історичному розвитку, у світовому контексті, намагаючись вийти із мовних колізій об'єктивно і логічно розставивши наголоси у суспільних і державних підходах до проблеми. Досить відверто він пише про спекуляції на мовному ґрунті, цинізм окремих науковців у цьому питанні, пропагандистські виступи політиків. Дуже виважено і розсудливо академік закликає дослідити низку питань, що відносяться до соціолінгвістики, лінгвопсихології. Звертає увагу на відмінності між білінгвізмом та «ідеологічно запрограмованою двомовністю радянського типу» [4, 43–44]. Розглядаючи мовну ситуацію в Україні ХХІ ст., І. Дзюба дотримується думки, що «зникнення мовно-культурної ідентичності – це зникнення нації» [4, 40].

Стрімкий суспільний розвиток у ХХІ ст. змістив ідеали і смисли, порушив ціннісні, світоглядні орієнтації на великій території світового інтелектуального простору. Анексія Криму Росією, російська агресія проти України на території Донецької і Луганської областей стали також і порушенням усталеного геопорядку. Академік В. Горбулін – один із авторів Концепції національної безпеки України – у аналітичних дослідженнях щодо розв'язаної РФ війни пише про низку проблем, що не сприяли єдності українського суспільства у питаннях відстоювання національних цінностей, а відтак і призвели до ослаблення безпеки держави. Про це йшлося й у статтях І. Дзюби: «Духовні спустошення і трансформації в українському суспільстві ХХ ст.» [4, 103], «На "еліту" надійся, а сам не плошай» [4, 144]. Значення наративів гуманітарної складової державотворення не були вчасно

акцентовані владою. І. Дзюба констатував у 2007 р.: «... нічого не робиться і не видно, щоб робилося в майбутньому, для формування національної ідентичності українців...» [4, 139]. Порівнюючи публіцистичну думку двох інтелектуалів, бачимо, як І. Дзюба прогностично попереджав до чого призведе «велика геополітична гра на підтримку давніх процесів деукраїнізації Сходу і Півдня» [4, 140]. Присутність радянського дискурсу в питаннях двомовності довгий час експлуатувалися партійно заангажованими пропагандистами, адептами «руського мира». Це не обговорювалося в українському суспільстві широко. Влада і політики зміщували амплітуду коливань то в один, то в інший бік. Тому аналітика І. Дзюби видається іноді емоційною, але її попереджувальні посили не варто було ігнорувати. Комунікаційна місія публіцистики проявляється й у тому, що у статтях І. Дзюби названі геополітичні причини «національної поразки». Тобто він синхронно з подіями світового значення робить акценти на тому, що ззовні держави не сприяє трансформації національної ідентичності. Сигнали занепокоєння він посиляє читачеві з приводу детермінування України російським президентом на саміті НАТО в Бухаресті у 2008 р. як «штучного утворення» [4, 476]. Критичним є ставлення І. Дзюби до російських інтересів у «харківських домовленостях». Він також застерігає як не стати Україні частиною «руського мира» [4, 479].

З часом корені тих процесів деукраїнізації прислужилися жорстоким воєнним діям РФ на території України. Стосовно цього академік В. Горбулін писав: «Росія застосувала проти України концепцію "гібридної війни", яка багато в чому є унікальною зі структурно-функціонального погляду: за формою вона "гібридна", а за змістом – "асиметрична". Найчіткіше характер нового типу війни продемонстрували спочатку анексія РФ навесні 2014 р. території Автономної Республіки Крим, а потім – підтримка місцевих радикальних елементів та повномасштабне вторгнення російських підрозділів до східних областей України» [29].

Непослідовна присутність державницьки налаштованих лідерів громадської думки у медійному дискурсі та, відповідно, їхні слабкі дії у євроатлантичному просторі також вплинули на затягування російської агресії щодо України. Постійна «стурбованість» і «занепокоєння», щедро висловлювані європейськими і американськими високопосадовцями, залишають українську армію наодинці з ворогом у захисті межових кордонів поширення європейської ідентичності. Причини цього В. Горбулін частково вбачає у тому, що «нинішній каркас міжнародної безпеки становлять: неефективна ООН (через право вето в Раді безпеки), формалізована ОБСЄ (Росія не вперше порушує базові принципи її діяльності) і НАТО, яке не визначилося у своїй глобальній стратегії» [30].

Позиціонування І. Дзюби як критика байдужості «лівої» західної інтелігенції у питаннях Голодомору дає підстави висловлювати припущення щодо розуміння ним найскладніших питань геополітики, інтерпретації їх як частини безпеки Української держави, що й сприяло процесам трансформації української ідентичності. Він не робив таких чітких висновків у цій проблематиці як, наприклад, В. Горбулін. Але за ціннісними проекціями знаходився на одній ідейній хвилі з академіком В. Горбуліним. Публіцистика І. Дзюби, що сфокусована навколо концептів високих моральних цінностей, є великим внеском у формування уявлень значної частини суспільства про свободу, безпеку, демократичність України.

4. Висновки

Наші висновки ґрунтуються на доведенні висунутої гіпотези про те, що ціннісні мотиви, представлені у праці І. Дзюби «Інтернаціоналізм чи русифікація?» та збірнику статей і виступів «Нагнітання мороку» (не дивлячись на те, що між ними часовий простір – у понад сорок років) майже збігаються. Це – захист української мови, право українців на пов-

ноцінний розвиток національної культури, освіти, мови, патріотичне ставлення до рідної землі, згодом – незалежної Української держави. Відмінності полягають у тому, що «Інтернаціоналізм чи русифікація?» була написана у вересні – грудні 1965 р. Тоді був Радянський союз. І авторів довелось відстоювати українські позиції в рамках тоталітарного режиму і комуністичної ідеології. Тому він широко використав праці В. Леніна, документи партійних з'їздів. Якщо тлумачити комунікативну місію цієї праці в погляді сучасності, то її ефективне поширення відбувалося всупереч численним негативним замовним рецензіям, що не розглядали текст по суті, не вдавалися у полеміку, а грубо, необ'єктивно дорікали авторів за його нібито відхід від загальноприйнятої лінії партії [15, 195–211]. У публікаціях до ювілейних дат автора міститься багато розповідей про такі псевдо-рецензії, виступи на зборах, а також спогади людей, які за радянських часів цікавилися цим твором, нелегально поширювали його.

У книзі «Нагнітання мороку» концепти *Україна, мова, нація, ідентичність, безпека* представлені багатогранніше. Не тільки з позицій захисту, але й щодо розвитку української культури, мови, трансформації ідентичності у XXI ст. Трансформаційні процеси української національної ідентичності каталізує публіцистика І. Дзюби. Перефразовуючи низку заголовків, можемо сказати, що новий образ України автор вибудовує шукаючи основи (за його визначенням) «нової ідентичності», що фактично відповідає її трансформації. Він не лише закликає «відродити гідність української людини» [4, 48], а й відверто пише про «духовні спустошення і трансформації в українському суспільстві ХХ ст.» [4, 103].

У процесі дослідження даної теми нам вдалося частково структурувати наявний арсенал понять щодо ідентичності, публіцистики, комунікації та показати наскільки вони синергетичні у творчості І. Дзюби. Ціннісні мотиви публіцистики І. Дзюби сприяють виходу з радянської парадигми, артикулюють нові сенси. Дослідження в цьому напрямі варто продовжити, адже вони актуальні як основа подальших розвідок ролі особистості в загальній ідеї еліти у європейській інтелектуальній традиції.

References

1. UKRINFORM (2017), "Ministry of Information Policy Proposes to Introduce the Specialty "Communication Studies", available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2163118-mininform-proponue-zaprovaditi-specialnist-komunikativistika.html> (accessed 26 January 2017).
2. Rozumnyi, M.M. (2006), *The Idea and the Nation in the Information Age*, Maidan, Kharkiv, 340 p.
3. Nadolnyy, I.F. (2015), "Worldview is a Key Problem of Knowledge and Human Activity", *Bulletin of National Academy for Public Administration under the President of Ukraine [Visnyk Natsionalnoi akademii derzhavnoho upravlinnya pry Presydentovi Ukrainy]*, no. 4, pp. 50–54.
4. Dziuba, I. (2011), *Spreading the Darkness*, Publishing House "Kyiv-Mohyla Academy", Kyiv, 503 p.
5. Vasylyk, L.Ye. (2010), *Worldview Publicistic Writings of Modern Literary Periodicals: Conceptual Sphere of National Identity: A Monograph*, Chernivtsi, 416 p.
6. Kulyk, V. (2010), *Ukrainian Media Discourse: Identity, Ideology, Authorities Relationships*, Krytyka, Kyiv, 655 p.
7. Stepyko, M.T. (2011), *Ukrainian Identity: the Phenomenon and the Principles of Development: A Monograph*, NISS, Kyiv, 336 p.
8. Smith, A.D. (1994), *National Identity*, Osnovy, Kyiv, 224 p.
9. Gibernau, M. (2012), *The Identity of Nations*, Tempora, Kyiv, 304 p.

10. Tytarenko, M. (2007), "The Phenomenon of Opinion Journalism: The Problem of Definitions", *Visnyk Lvivskoho Universytetu. Seriya Zhurnalistyka [Bulletin of Lviv National University. Journalism Series]*, no. 30, pp. 41–50.
11. Lull, J. (2002), *Media, Communication, Culture. A Global Approach*, K.I.S., Kyiv, 264 p.
12. Pocheptsov, H. (2008), *Strategic Communications: Strategic Communications in Politics, Business and Public Administration*, Alterpres, Kyiv, 126 p.
13. Aron, R. (2006), *The Opium of the Intellectuals*, Univers, Kyiv, 272 p.
14. Said, E. (2014), *Humanism and Democratic Criticism*, Meduza, Kyiv, 144 p.
15. Dziuba, I. (1998), *Internationalism or Russification?*, Publishing House "KM Academy", Kyiv, 276 p.
16. Kononenko, I. (2006), "My Dziuba", *The Day [Den]*, available at: <https://day.kyiv.ua/uk/article/panorama-dnya/miy-dzyuba> (accessed 28 January 2017).
17. Siundiukov, I. (2005), "Anxious Anniversary", *The Day [Den]*, available at: <https://day.kyiv.ua/uk/article/podrobici/trivozhnyi-yuviley> (accessed 28 January 2017).
18. Zhulynskiy, M. (2016), "Ivan Dziuba's Anxieties and Pains", *The Day [Den]*, available at: <https://day.kyiv.ua/uk/article/kultura/tryvogy-y-boli-ivana-dzyuby> (accessed 28 January 2017).
19. Hrabovskiy, S. (2006), "Internationalism or Russification?" in Ukraine's fate and in the fates of people", *Radio Liberty [Radio "Svoboda"]*, available at: <http://www.radiosvoboda.org/a/948838.html> (accessed 28 January 2017).
20. Hrabovskiy, S. (2011), "Who Are You, Academician Dziuba?", *The Ukrainian Week [Ukrayinskiy Tyzhden]*, available at: <http://tyzhden.ua/History/27141> (accessed 28 January 2017).
21. Tarnashynska, L. (2010), "Ivan Dziuba Against the "Everlasting Past"", *The Day [Den]*, available at: <https://day.kyiv.ua/uk/article/ukrayina-incognita/ivan-dzyuba-na-tlinprominalnogo-minulogo-0> (accessed 28 January 2017).
22. Zaliznyak, Yu.B. (2007), *Ethical Intellectualism in the Publisistic Writing of Ivan Dziuba and Vaclav Gavel*, Abstract of the PhD diss. (philology), Institute of Journalism, Taras Shevchenko National University of Kyiv, 16 p.
23. Debray, R. (2008), *Intellectual Power in France*, Dukh i Litera, Kyiv, 308 p.
24. *Horizons of Individual: A Book in Honor of Ivan Dziuba*. (2011), Eds. By O. Hnatiuk, L. Finberg, Dukh i Litera, Kyiv, 480 p.
25. Kundera, M. (1995), *The Tragedy of Central Europe*, Yi, available at: <http://www.ji.lviv.ua/n6texts/kundera.htm> (accessed 29 January 2017).
26. Rusen, J. (2010), *New Ways of Historical Thinking*, Litopys, Lviv, 358 p.
27. Panchenko, V. (2011), "Ivan Dziuba: I Am Not the Sixtier Only", *LitAktsent*, available at: <http://litakcent.com/2011/07/22/ivan-dzjuba-ja-ne-tilky-shistdesjatnyk/> (accessed 29 January 2017).
28. Voynitskiy, A. (2017), "Writer Serhiy Zhadan: "There Are a Huge Number of Questions to the Authorities", *Mykharkov.info*, available at: <https://mykharkov.info/news/pismennik-sergij-zhadan-do-vladi-ye-velichezna-kilkist-pitan-34098.html> (accessed 20 February 2017).
29. Horbulin, V. (2015), "Hybrid War" as a Key Instrument of Russian Revenge Geostrategy", *The Mirror Weekly [Dzerkalo Tyzhnya]*, available at: <http://gazeta.dt.ua/internal/gibridnaviyna-yak-klyuchoviy-instrument-rosiyskoyi-geostrategiyi-revanshu-.html> (accessed 26 January 2017).
30. Horbulin, V. (2014), "Ukraine on the Global Security System Fault", *The Mirror Weekly [Dzerkalo Tyzhnya]*, available at: <http://gazeta.dt.ua/internal/ukrayina-na-rozhlomi-globalnoyi-sistemi-bezpeki-.html> (accessed 26 January 2017).

Список джерел

1. Міністерство інформполітики пропонує запровадити спеціальність «комунікативістика» [Електронний ресурс] // УКРІНФОРМ: національне інформаційне агентство України. – 2017. – 25 січ. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2163118-mininform-proponue-zaprovaditi-specialnist-komunikativistika.html>. – Назва з екрану. – Дата доступу: 26.01.2017.
2. Розумний М. М. Ідея і нація в інформаційну епоху / М. М. Розумний. – Харків: Майдан, 2006. – 340 с.
3. Надольний І. Ф. Світогляд – ключова проблема пізнання та діяльності людини / І. Ф. Надольний // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України : наук. журн. [гол. ред. Ю. В. Ковбасюк]. – Випуск № 4. – К.: НАДУ, 2015. – С.50–54.
4. Дзюба І. М. Нагнітання мороку: Від чорносотенців початку ХХ століття до українофобів початку століття ХХІ / І. М. Дзюба. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2011. – 503 с.
5. Василик Л. Є. Світоглядна публіцистика сучасних літературно-художніх видань: концептосфера національної ідентичності: Монографія / Л. Є. Василик. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2010. – 416 с.
6. Кулик В. Дискурс українських медій: ідентичності, ідеології, владні стосунки. – К.: Критика. – 2010. – 655 с.
7. Степико М. Т. Українська ідентичність: феномен і засади формування: Монографія. / М. Т. Степико. – К.: НІСД, 2011. – 336 с.
8. Сміт Е. Д. Національна ідентичність / Е. Д. Сміт. – К. : Основи, 1994. – 224 с.
9. Гібернау М. Ідентичність націй / М. Гібернау. – К. : Темпора, 2012. – 304 с.
10. Титаренко М. Феномен публіцистики: проблема дефініцій / М. Титаренко // Вісник Львівського університету. Серія журналістика : наук. журн. – Випуск 30. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2007. – С. 41–50.
11. Лалл Дж. Медіа, комунікації, культура. Глобальний підхід / Дж. Лалл. – К. : "К.І.С.", 2002. – 264 с.
12. Почепцов Г. Г. Стратегічні комунікації: стратегічні комунікації в політиці, бізнесі та державному управлінні / Г. Г. Почепцов. – К. : Альтерпрес, 2008. – 126 с.
13. Арон Р. Опій інтелектуалів / Р. Арон. – К. : Юніверс, 2006. – 272 с.
14. Саїд Е. Гуманізм і демократична критика / Е. Саїд. – К. : Медуза, 2014. – 144 с.
15. Дзюба І. М. Інтернаціоналізм чи русифікація? – К. : Видавничий дім "KM Academia", 1998. – 276 с.
16. Кононенко І. «Мій Дзюба» [Електронний ресурс] / І. Кононенко // День : щоден. всеукр. газ. – 2006. – 17 листоп. – Режим доступу : <https://day.kyiv.ua/uk/article/panorama-dnya/miy-dzyuba>. – Назва з екрану. – Дата доступу: 28.01.2017.
17. Сюдюков І. Тривожний ювілей [Електронний ресурс] / І. Сюдюков // День : щоден. всеукр. газ. – 2005. – 18 листоп. – Режим доступу : <https://day.kyiv.ua/uk/article/podrobici/trivozhnyi-yuviley>. – Назва з екрану. – Дата доступу: 28.01.2017.
18. Жулинський М. Тривоги й болі Івана Дзюби [Електронний ресурс] / М. Жулинський // День : щоден. всеукр. газ. – 2016. – 26 липня. – Режим доступу : <https://day.kyiv.ua/uk/article/kultura/tryvogy-y-boli-ivana-dzyuby>. – Назва з екрану. – Дата доступу: 28.01.2017.
19. Грабовський С. «Інтернаціоналізм чи русифікація?» в долі України і долях людей [Електронний ресурс] / С. Грабовський, М. Стріха // Радіо «Свобода». – 2006. – 26 липня.

– Режим доступу : <http://www.radiosvoboda.org/a/948838.html>. – Назва з екрану. – Дата доступу: 28.01.2017.

20. Грабовський С. Хто ви, академіку Дзюбо? [Електронний ресурс] / С. Грабовський // Український тиждень : щотиж. сусп.-політ. часоп. – 2011. – 26 липня. – Режим доступу : <http://tyzhden.ua/History/27141>. – Назва з екрану. – Дата доступу: 28.01.2017.

21. Тарнашинська Л. Іван Дзюба на тлі «непромінального минулого» [Електронний ресурс] / Л. Тарнашинська // День : щоден. всеукр. газ. – 2010. – 3 грудня. – Режим доступу : <https://day.kyiv.ua/uk/article/ukrayina-incognita/ivan-dzyuba-na-tli-neprominalnogo-minulogo-0>. – Назва з екрану. – Дата доступу: 28.01.2017.

22. Залізник Ю. Б. Етичний інтелектуалізм публіцистики Івана Дзюби та Вацлава Гавела : дис. ... канд. філол. наук: 10.01.08 / Залізник Юрій Богданович ; Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. – К., 2007. – 16 с.

23. Дебре Р. Інтелектуальна влада у Франції / Р. Дебре. – К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2008. – 308 с.

24. Обрії особистості: Книга на пошану Івана Дзюби. / Упор. О. Гнатюк, Л. Фінберг. – К.: Дух і Літера, 2011. – 480 с.

25. Кундера М. Трагедія Центральної Європи [Електронний ресурс] / М. Кундера // "Ї" : незал. культуролог. часопис. – 1995. – № 6. – Режим доступу : <http://www.ji.lviv.ua/nbtexts/kundera.htm>. – Назва з екрану. – Дата доступу: 29.01.2017.

26. Рюзен Й. Нові шляхи історичного мислення / Й. Рюзен. – Львів: Літопис, 2010. – 358 с.

27. Панченко В. Іван Дзюба: «Я не тільки шістдесятник» [Електронний ресурс] / В. Панченко // ЛітАкцент : веб-портал. – 2011. – 22 липня. – Режим доступу : <http://litakcent.com/2011/07/22/ivan-dzjuba-ja-ne-tilky-shistdesjatnyk/>. – Назва з екрану. – Дата доступу: 29.01.2017.

28. Войницький А. Письменник Сергій Жадан: «До влади є величезна кількість питань» / А. Войницький // Mykharkov.info : веб-портал. – 2017. – 20 лютого. – Режим доступу : <https://mykharkov.info/news/pismennik-sergij-zhadan-do-vladi-ye-velichezna-kilkist-pitan-34098.html>. – Назва з екрану. – Дата доступу: 20.02.2017.

29. Горбулін В. «Гібридна війна» як ключовий інструмент російської геостратегії реваншу [Електронний ресурс] / В. Горбулін // Дзеркало тижня : укр. сусп.-політ. тижневик. – 2015. – 23 січ. – Режим доступу : <http://gazeta.dt.ua/internal/gibridna-viyna-yak-klyuchoviy-instrument-rosiyskoji-geostrategiyi-revanshu-.html>. – Назва з екрану. – Дата доступу: 26.01.2017.

30. Горбулін В. Україна на розломі глобальної системи безпеки [Електронний ресурс] / В. Горбулін // Дзеркало тижня : укр. сусп.-політ. тижневик. – 2014. – 22 трав. – Режим доступу : <http://gazeta.dt.ua/internal/ukrayina-na-rozloomi-globalnoyi-sistemi-bezpeki-.html>. – Назва з екрану. – Дата доступу: 26.01.2017.